

MAKTAB O'QUVCHILARINI KASB-HUNARGA YO'NALTIRISHNING PSIXOLOGIK SIFATLARI

Qazaqbaeva Gulzar Maxsetullaevna

Qoraqalpog'iston Respublikasi Qonlikul tumani

20-sonli maktabning amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktab o'quvchilarini kasb-hunarga yo'naltirish jarayonining psixologik asoslari va unda shaxsiy sifatlarning o'rni yoritiladi. O'quvchilarning qiziqishlari, qobiliyatlari va individual xususiyatlarini aniqlash, ularda ongli kasb tanlash ko'nikmalarini shakllantirish masalalari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: kasbga yo'naltirish, psixologik sifatlari, qiziqish, qobiliyat, motivatsiya, shaxs rivoji, kasb tanlash, o'quvchi, ijtimoiy moslashuv.

KIRISH

Maktab o'quvchilarini kasb-hunarga yo'naltirish ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Bu jarayon o'quvchilarning kelajakdagi hayot yo'lini belgilash, ularning shaxsiy qiziqishlari va imkoniyatlariga mos kasb tanlashiga yordam berishga qaratilgan. To'g'ri yo'naltirilgan kasb tanlovi o'quvchining o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi, jamiyatda o'z o'rnini topishiga xizmat qiladi.

Kasb-hunarga yo'naltirish jarayonida psixologik sifatlari muhim o'rin tutadi. Avvalo, o'quvchining qiziqishi va moyilligi aniqlanadi. Har bir bola turli faoliyat turlariga turlicha qiziqish bildiradi va bu uning kelajakdagi kasb tanloviga ta'sir ko'rsatadi. Qiziqish bilan uyg'unlashgan kasb tanlovi esa shaxsning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishiga zamin yaratadi.

Qobiliyat ham kasb tanlashda muhim psixologik omil hisoblanadi. O'quvchining intellektual salohiyati, ijodiy fikrlashi, muloqot ko'nikmalari va amaliy faoliyatga moyilligi uning qaysi sohada samarali ishlay olishini belgilaydi. Shu sababli psixologik diagnostika, testlar va kuzatuvlar orqali o'quvchilarning individual xususiyatlarini aniqlash muhimdir.

Motivatsiya ham kasb-hunarga yo'naltirishning asosiy psixologik sifatlaridan biridir. Maqsad qo'ya olish, unga intilish, qiyinchiliklarni yenga olish va mehnatsevarlik kabi fazilatlar o'quvchini kasbiy jihatdan shakllantiradi. Ijobiy motivatsiya mavjud bo'lgan o'quvchi tanlagan yo'nalishda qat'iyat bilan harakat qiladi.

Kasbga yo'naltirish jarayonida oila va maktab hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Ota-onalar farzandining qiziqish va qobiliyatlarini to'g'ri baholashi, pedagoglar esa unga yo'l-yo'riq ko'rsatishi zarur. Psixologlar tomonidan o'tkaziladigan suhbatlar, treninglar va maslahatlar o'quvchilarning ongli kasb tanlashiga yordam beradi.

Shuningdek, o'quvchilarda o'zini anglash, mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish kasb-hunarga yo'naltirish jarayonining muhim qismidir. Bu sifatlar o'quvchiga o'z imkoniyatlarini baholash va to'g'ri tanlov qilish imkonini beradi.

Umuman olganda, maktab o'quvchilarini kasb-hunarga yo'naltirish psixologik jihatdan murakkab va mas'uliyatli jarayon bo'lib, u o'quvchilarning qiziqishlari, qobiliyatlari, motivatsiyasi va shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda amalga oshirilishi lozim. To'g'ri yo'naltirilgan kasb tanlovi esa o'quvchining kelajakdagi muvaffaqiyati va jamiyatda o'z o'rnini topishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi. O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish tizimi kasbiy targ'ibot va tashviqotni o'z ichiga olgan kasbiy ma'rifat (kasbiy axborot); u yoki bu soha, kasbga bo'lgan shaxs qiziqish va qobiliyatlarining birlamchi kasbiy tashxisi, kasb tanlashda mutaxassislar tomonidan individual, guruhviy yordam ko'rsatishga qaratilgan kasbiy maslahatlar, ko'proq muvofaqiyatga erishishi mumkin bo'lgan kasbni tanlab olishga qaratilgan kasbiy tanlov, ishlab chiqarish amaliyoti jarayonida amalga oshiriluvchi ijtimoiy-kasbiy moslashuv, tanlangan kasbni o'rganish jarayonida burch, mas'uliyat, kasbiy or-nomus hislarini o'quvchilarda shakllantirishga qaratilgan. Undan ko'zlangan maqsad o'quvchilarga kasblar olami, kasblarning belgi va xususiyatlari, kasb klasifikatsiyasi, kasblar professiogrammasi, hududning qaysi kasblarga ehtiyoji borligi to'g'risidagi

axborotlarni berishdan iborat bo'lib, ular asosida o'quvchi o'zini qiziqtirgan, jamiyat uchun zarur bo'lgan kasbni tanlaydi.

Ushbu ma'lumotlar orasida kasb klasifikatsiyasi alohida ahamiyatga ega bo'lib, uning qanchalik aniq va mukammal o'zlashtirib olinishi o'quvchining ko'plab kasblar orasidan o'z imkoniyatlariga mosini to'g'ri tanlashini belgilaydi. Kasb klassifikatsiyasi haqida so'z yuritishdan avval o'quvchilarning kasb va mutaxassislik tushunchalari hamda ular o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni aniq ajratib olishlariga erishish lozim. Keyinchalik kasb klassifikatsiyasi asosida turli interfaol mashqlarni bajarishda bu tushunchalarning ma'no va mazmunini ajrata olish o'quvchilarga yordam beradi. Buning uchun ushbu tushunchalarning ta'riflarini keltirish kerak.

Kasb-bu jamiyat uchun zarur bo'lgan, ijtimoiy mehnat taqsimoti natijasida chegaralangan, insondan jismoniy, aqliy, ma'naviy kuch talab etuvchi va sarflangan kuch evaziga insonga mavjud bo'lish hamda rivojlanish imkonini beruvchi faoliyat sohasidir, masalan, o'qituvchi, shifokor, injener, dizayner va hokazo. Mutaxassislik esa bitta kasb ichida tor doiradagi faoliyat turidir. Masalan, tarix o'qituvchisi, matematika o'qituvchisi, stomatolog, kardiolog, pediatr, quruvchi-muhandis, loyihalovchi-muhandis, injenerkonstruktor, badiiy libos dizayneri va hokazo. Bundan tashqari, mansab, lavozim hamda ilmiy unvon tushunchalariga ham to'xtalib o'tish foydadan holi bo'lmaydi. Lavozim – bu egallangan kasb va mutaxassislik doirasidagi mehnat jarayonini tashkil etish va unga rahbarlik, boshchilik qilish bilan bog'liq bo'lgan faoliyat turidir. Masalan, maktab direktori, o'quv-tarbiya ishlari bo'yicha rahbar o'rinbosari, bo'lim boshlig'i, bosh injener, zavod direktori, bosh shifokor va hokazo. Ilmiy unvon – bu egallangan kasb va mutaxassislik sohasi bo'yicha kiritilgan yangilik va kashfiyotlar uchun beriladigan ilmiy darajadir. Masalan, fan nomzodi, dotsent, fan doktori, professor va h.k.

Barcha kasb-hunarga yo'naltirilgan ishlarni o'rganishda shunday xulosalarni chiqarish mumkin. Ya'ni, kasbiy ma'rifat (kasbiy axborot) o'quvchiga kasblar olamida “kompas” vazifasini bajaradi: aksariyat hollarda o'quvchilar ommaviy va nufuzli bo'lgan kasblarni tanlashga intiladilar; ayrim hollarda o'quvchilarning kasblar

haqidagi bilim va tajribalari yuzaki bo'lib, uning yaqqol ko'zga tashlanuvchi, tashqi belgilari hamda xususiyatlariga tayanib qolishadi; kasbiy muvaffaqiyat zahirida mashaqqatli mehnat yotishi haqidagi ularning bilimlari ko'p hollarda tor va sayoz bo'ladi; o'quvchilarni kasbhunarga samarali yo'naltirish uchun ular albatta kasblar olami haqida muayyan bir tasavvurlarga ega bo'lishlari, ya'ni shu bugungi kungacha yer yuzida mavjud bo'lgan kasb-hunar va mutaxassisliklar, lavozim o'rtasidagi farqlar, ularning paydo bo'lish hamda yo'qolib ketish sabablarini bilishlari lozim. SHuningdek, to'g'ri kasb tanlashga ta'sir ko'rsatuvchi omillar, ishlovchi shaxsning jismoniy, aqliy, ruhiy, axloqiy xususiyatlariga bo'lgan kasb talablari, mehnat xususiyatlari va ularning insonga ta'siri, zamonaviy ishlab chiqarish sohalari va turlari, kasb-hunar ta'limi hamda ta'lim muassasalari haqidagi ma'lumotlardan xabardor bo'lishi, har bir o'quvchi o'zining shaxsiy, individualpsixologik-fiziologik xususiyat va sifatlarini yaxshi bilishi hamda ularni hisobga olgan holda o'zi uchun ko'proq mos keluvchi mehnat faoliyati sohasini tanlay olish malakasiga ega bo'lishi kerak.

Kasb klassifikatsiyasi mavzusini o'quvchilarga tushuntirishdan avval bu atamaning mazmunini biroz kengroq tushuntirib berish lozim. Klassifikatsiya – bu narsa va hodisalarning anglangan tartibi bo'lib, ularni biror-bir muhim belgisi bo'yicha turlarga ajratishdir. O'quvchilar turli klassifikatsiyalar bilan botanika, zoologiya, onatili va boshqa fanlarni o'rganishda tanishib chiqishgan hamda uning qulayligini anglashgan. Masalan, hayvonot dunyosi klassifikatsiyasi fan dunyosini o'rganishga yordam berib, o'quvchi biror notanish jonivorga to'qnash kelganda tashqi belgilariga qarab uning xarakteristikasini, ma'lum bir tur va oilaga kiritishi yoki aksincha, jonivorni ko'rmay turib, biroq uni ma'lum bir tur va oilaga kirishini bilgan holda asosiy belgilari bo'yicha xususiyatlarini tuzishi mumkin bo'ladi.

Dastlabki saboqni bola maktabdan oladi. Ammo kelajagimiz egalari bo'lgan yoshlarga ta'lim berish ularni o'qitish bilan bog'liq ayrim muammolar bugungi kunda kishini o'ylantirib qo'yayotgani tabiiy. Chunki zamonaviy shiddatkor jamiyat esa yetuk bilimdon mutaxassis kadrlarga muhtoj bo'lib boraveradi. Kasbiy shakllanish jarayonining dastlabki va ayni damda o'ta muhim bosqichi bo'lajak kasbni tanlash,

ya'ni aniq bir kasbiy qarorga kelishigacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Ravshanki, yoshlarning kasb tanlashga tayyorgarlik darajasi, faqatgina yosh xususiyatlariga bog'liq emas, u ma'lum yoshga kelib o'z-o'zidan shakllanib qolmaydi. Yoshlarning kasb tanlashga pedagogik-psixologik bilim, ko'nikma, malakalar, shuningdek, jamiyatning ta'siri orqali tayyorlash va tarbiyalash lozim. Mazkur jarayonda shaxsdan kasbga doir bilimlarga ega bo'lish talab qilinadi. Shuning uchun ham o'quvchilarni kasblar olamiga doir bilimlar bilan qurollantirish hamda amaliy ko'nikma va malakalarni hosil qilish lozim. Buning uchun kasblarga doir qo'llanmalar, tarqatma materiallar bilan ta'minlash lozim. Shundagina kasb tanlash jarayonida yuzaga keladigan turli qiyinchilik, ziddiyat, to'siqlarni oldini olgan holda o'quvchiyoshlarni ongli ravishda kasbga yo'llash imkoniga ega bo'lamiz.

XULOSA

Har birimiz bolalikdanoq o'zimiz hohlagan kasb egasi bo'lishni orzu qilamiz. Kasb tanlash – har bir inson hayotidagi eng muhim tanlovlardan biri. Kasb – nafaqat daromad topish manbai, balki umrning asosiy qismi sarflanadigan faoliyat hamdir.

Psixologlar bunday mas'uliyatli qaror qabul qilishda o'smirlar nafaqat atrofdagilarning tavsiyasiga tayanib qolmasdan, o'z iqtidori, qiziqishi, layoqati, moyilligini aniqlab olishi ham muhim deb hisoblaydilar. Bu borada sizga psixologik testlar yordam beradi.

O'zingizda qaysi kasbga moyillik va qiziqish yuqori ekanini psixologik testlar orqali birlamchi bosqichda aniqlab olishingiz mumkin.

Turli kasblar, istiqbolli yo'nalishlar va mutaxassisliklar to'g'risidagi bilimingizni mustahkamlashingiz va sizni qiziqtirgan kasblar bilan tanishib borishingiz kerak.

Kelajakdagi kasbingiz haqida qaror qabul qilganingizdan so'ng, u haqida iloji boricha ko'proq bilimlarga ega bo'lishga harakat qiling. Buning uchun turli o'quv-guruhlar bo'lgan ko'plab ixtisoslashgan maktablar va kurslar mavjud bo'lib, ular transport vositalari mexanikasidan tortib, tadbirkorlikkacha o'zingizni sinab ko'rish imkoniyatini beradi.

Asosiy tanlovdan tashqari, qo'shimcha ravishda e'tiborga olinuvchi "zaxira" tanlov ham bo'lishi kerak. Chunki hayotda nimalar bo'lishini oldindan bilib bo'lmaydi, unda har qanday holat ro'y berishi mumkin.

Tanlangan yo'nalish bo'yicha o'qishning imkoniyati bo'lmasa tushkunlikka tushmaslik kerak va boshqa maqbul variantlarni ham ko'rib chiqish maqsadga muvofiq.

Ota-ona tomonidan beriladigan maslahatlar albatta foydali, lekin yakuniy qarorni mustaqil qabul qilishga harakat qiling.

Agar otangiz yoki onangizning kasblarini davom ettirmoqchi bo'lsangiz, bu albatta juda yaxshi. Lekin bunga sizni hech kim majburlashi kerak emas. Otaning yoki onaning shu kasbda o'z baxti va muvaffaqiyatini topgani o'g'il yoki qizda ham xuddi shu narsa takrorlanadi degani emas. Inson yoqtirmagan ishi bilan butun hayoti davomida shug'ullansa, o'zini baxtsiz his qiladi.

Quyidagi bir qancha maslahatlarni ham e'tiborga oling:

- kasb tanlashda, sizni yaqindan biluvchi insonlar – oila a'zolaringiz, do'stlaringiz bilan maslahatlashing;
- yangi kasb sohalari haqida ommaviy axborot vositalaridan ko'proq ma'lumot olishingiz mumkin;
- katta talabga ega kasblar haqida ma'lumotni maxsus onlayn-resurslar orqali olish ham mumkin;
- kasb tanlashda istaklaringiz va hayotdagi maqsadlaringizdan kelib chiqing;
- imkoniyat bo'lsa, kasb tanlash bo'yicha malakali mutaxassis bilan maslahatlashish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Psixokorreksion trening mashg'ulotlar o'quvchilar bilan psixologik korreksionrivojlantiruvchi treninglar/ A.Abdullayev Toshkent 2017

2. “kasbiy yetuklik asoslari”. Toshkent islom universiteti nashriyot-matbaa birlashmasi. Toshkent-2005
3. Internet materiallari
4. Ziyo.net